

KRIVIČNO PROCESNO PRAVO

<https://doi.org/10.7251/CEST1322291C>

UDK 343.1:340.6

PSIHIJATAR KAO STRUČNI SAVETNIK U KRIVIČNIM POSTUPCIMA¹

Dr Zoran Ćirić

Neuropsihijatar, redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, cira@prafak.ni.ac.rs

Rezime: Nove postavke krivičnoprocesnog zakonodavstva RS donele su određene izmene i novine o ulozi psihijataru u krivičnim postupcima. Naime, pored pojavljivanja u statusu sudskog veštaka, aktuelna zakonska rešenja omogućavaju i neposredno uključenje psihijataru u krivični postupak u svojstvu stručnog savetnika.

Na ovaj način stvoreni su preduslovi da i stručna lica iz matične oblasti veštaka mogu da kritički sagledavaju nalaze veštaka, čime su stvorene pretpostavke za bolju stručnu kontrolu veštačenja, sučeljavanje stručnih mišljenja, za osnovnim ciljem da se sudu obezbedi što objektivnija psihijatrijska istina u odlučivanju i donošenju presude.

Cilj rada je da prezentuje zakonsku, ali i praktičnu poziciju psihijataru kao stručnih savetnika u krivičnom postupku, prednosti, ali i nedostatke, kako u zakonskom rešenju, tako i u praktičnom radu u pojedinačnim sudskim postupcima. U radu će biti prezentovani i neki primeri kojim će se ilustrovati određene prepreke koje se nalaze pred stručnim savetnicima psihijatrijama, kako u pružanju stručne pomoći stranci koja ih je angažovala, tako i u što objektivnijem sagledavanju postojećih psihijatrijskih okolnosti u konkretnim sudskim postupcima.

Rad sadrži i lični pogled autora na postjeću regulativu u ovoj oblasti, kao i iskustva iz angažovanja u konkretnim krivičnim postupcima, sa osnovim ciljem da se stvore što bolji uslovi da oni koji donose pravne odluke što kvalitetnije mogu proceniti činjenice iz oblasti psihijatrije, utvrde činjenično stanje i donesu objektivne i stručno argumentovane presude.

Gljučne reči: psihijatrijsko veštačenje, stručni savetnik, sudska psihijatrija

1. UVOD

Utvrđivanje što objektivnijeg činjeničnog stanja u krivičnim postupcima, izvođenjem relevantnih, zakonitih i objektivnih dokaza, jedan je od osnovnih zadataka i ciljeva u krivičnim postupcima. Na ovaj način se stvaraju osnovi za kvalitetne, realne, objektivne i zakonite pravne odluke, bilo da se radi o presudama ili nekim drugim odlukama koji su rezultanta ocene prikupljenih dokaza.

Za najveći deo ovih činjenica pravnici su u potpunosti osposobljeni i kvalifikovani da vrše njihovu ocenu i utvrđivanje njihovog stvarnog i pravnog značaja, iz kojih će proisteći pravna odluka. Međutim, neke od njih izlaze iz domena prava i po svom kvalitetu pripadaju drugim naukama ili strukama, kada je

¹ Rad je rezultat rada na projektu Pravnog fakulteta u Nišu Rad je rezultat istraživanja na projektu Pravnog fakulteta u Nišu "Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu"

pravnicima neophodna pomoć stručnjaka tih profila, kako bi za potrebe pravnog postupka objasnili okolnosti koje nisu oblast poznavanja pravnika.

Jedna od oblasti u okviru koje se često procenjuju značajne činjenice u krivičnom postupku je i medicina, posebno njene grane Sudska medicina i Neuropsihijatrija. Činjenice iz ovih oblasti se u krivičnim postupcima utvrđuju medicinskim veštačenjem, a specifičnosti ovih oblasti uticale su da u Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije (u daljem tekstu ZKP), osim opštih odbredbi u veštačenjima, postoje posebno izdvojene odredbe koje propisuju oblasti medicinskih veštačenja.

Osim veštaka, ZKP omogućava i učešće stručnih lica u krivičnom postupku u svojstvu stručnih savetnika, što obuhvata i one psihijatrijske struke. Ove relativne novine u krivičnoprocesnom zakonodavstvu stvaraju preduslove za kontrolu veštaka i veštačenja, čime se strankama u postupku pruža specifična stručna pomoć iz oblasti psihijatrije.

Cilj rada je da prezentuje zakonske postavke vezane za angažovanje psihijatarata kao stručnih savetnika u krivičnim postupcima, da ukaže na sličnosti i razlike između njih i veštaka psihijatarata u ovim postupcima i da se izvrši analiza pozitivnih, ali i ograničavajućih faktora u akitvnostima psihijatarata stručnih savetnika.

2. PSIHIJATRIJATAR KAO UČESNIK KRIVIČNOG POSTUPKA

Globalno govoreći, psihijatar se, kao stručno lice u krivičnom postupku, može pojaviti u tri različita modaliteta:

a) Najčešće je on veštak i izjašnjava se o okolnostima koje određuje ZKP, a koje su od interesa za konkretni krivični postupak.

b) Psihijatar nekada (relativno retko), može dati neke stručne opservacije u svojstvu svedoka, koje će se sagledavati sa ostalim izvedenim dokazima. Iskaz svedoka psihijatra nema procesnu „jačinu“ psihijatrijskog veštačenja.

c) Posednjih godina, a zahvaljujući novinama u ZKP, psihijatar se u krivičnom postupku može pojaviti i kao stručni savetnik neke od stranaka u postupku, kada svojim neposrednim učešćem pruža stručnu pomoć stranci u odnosu na pitanja iz oblasti psihijatrije, a u skladu sa zakonskim odredbama.

a) Osim opštih odredbi o veštačenjima, u slučaju psihijatrijskih veštačenja primenjuju se i odredbe iz članova 131² i 132³ ZKP, kojim je psihijatrijsko veštačenje izdvojeno kao poseban ovlik veštačenja.

U članu 131 ZKP preciziraju se okolnosti kada će se izvesti dokaz psihijatrijskim veštačenjem i analizom teksta ovog člana prozilazi da će se psihijatrijsko veštačenje obaviti u sledećim situacijama:

- ako se pojavi sumnja da je isključena ili smanjena uračunljivost okrivljenog,
- u slučaju sumnje da je okrivljeni usled zavisnosti od upotrebe alkohola ili opojnih droga učinio krivično delo,
- kada nije jasno da li su duševne smetnje izvršioca krivičnog dela takve da je sposoban da učestvuje u postupku,
- u slučajevima kada postoji sumnja u sposobnost svedoka da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svedočenja, što je razlog za određivanje psihijatrijskog veštačenja svedoka.

Član 132 ZKP bliže određuje gornje okolnosti na sledeći način:

- Ako je veštačenje određeno radi ocene uračunljivosti okrivljenog, veštak će ustanoviti da li je u vreme izvršenja krivičnog dela kod okrivljenog postojala duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj ili druga teža duševna poremećenost, odrediće prirodu, vrstu, stepen i trajnost poremećenosti i dati mišljenje o uticaju takvog duševnog stanja na sposobnosti okrivljenog da shvati značaj svog dela ili da upravlja svojim postupcima,
- Ako je veštačenje određeno radi ocene sposobnosti okrivljenog da učestvuje u sudskom postupku, veštak će ustanoviti da li kod okrivljenog postoje duševne smetnje i dati mišljenje da li je okrivljeni sposoban da shvati prirodu i svrhu krivičnog postupka, razume pojedine procesne radnje i njihove posledice i sam ili uz pomoć branioca vrši svoju odbranu,
- Ako je veštačenje određeno radi ocene sposobnosti svedoka da prenese svoja saznanja ili opažanja u vezi sa predmetom svedočenja, veštak će ustanoviti da li kod svedoka postoje duševne smetnje i dati mišljenje da li je svedok sposoban da svedoči.

Osim ovoga, predmet psihijatrijskog veštačenja mogu biti i neke druge okolnosti.

² Čl. 131 Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“ br.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 i 27/2021-odluka US-u daljem tekstu ZKP

³ Čl. 132 ZKP

Predmet veštačenja mogu biti i okolnosti koje su u suštinskoj vezi sa izricanjem mera bezbednosti medicinskog karaktera. Zakonski osnov za procenu ovih okolnosti nalazi se u formulaciji da će sud izreći „neuračunljivom izvršiocu krivičnog dela ili meru bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili meru obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi“, ali se ne precizira koja će se to pitanja postaviti veštacima u odnosu na navedene mere. U praksi se to ostvaruje pitanjem organa postupka da li zbog duševnih smetnji postoji ozbiljne opasnost za ponavljanjem težeg krivičnog dela, što ozbiljnom veštaku može predstavljati problem. Naime, u ovako definisanom zadatku veštaku nije jasno da li se radi o opasnosti da ponovi teže delo od učinjenog ili generalno neko teže krivično delo. Da bi bili potpuno jasni, radi se o formulaciji koja stoji u najvećem broju naredbi za psihijatrijsko veštačenje, što kod veštaka stvara nedoumicu. Sagledavanjem pravnog obrazloženja koja to krivična dela mogu biti svrstana u „teža krivična dela“ može se spoznati da su to ona dela za koja je predviđena kazna zatvora duža od 5 godina (Stojanović, 2006: 265). Međutim, psihijatri to ne znaju i ne moraju znati, pa je na organu postupka da svoj zahtev dodatno precizira i uputi veštaka u ove okolnosti, kako bi bio od stručne pomoći u krivičnom postupku. Kao veštak sa skoro 30 godina iskustva, moram reći da bliže preciziranje naredbe u slučajevima kada se razmatra izricanje mera bezbednosti medicinskog karaktera nisam video, što posredno upućuje na nastanak problema u praktičnom radu veštaka psihijatara.

Treba istaći da se psihijatrijska veštačenja nekada obavljaju i u cilju utvrđivanja činjenica da li je psihičko stanje žrtve seksualnog delikta takvo da je ona bila u moći da pruži otpor seksualnom činu i/ili da shvati kakava se to radnja protiv nje preduzima. Ovo je okolnost koja se utvrđuje u situacijama sumnje na izršenje krivičnog dela obljuba nad nemoćnim licem i nije retka u sudskoj praksi, pa je možda od značaja da se u okviru članova ZKP o psihijatrijskom veštačenju dodaju i ovi mogući zadaci koje treba ostvariti psihijatrijskim veštačenjem.

Sledeće, psihijatrijsko veštačenje može se obaviti kada su počiniooci, svedoci ili žrtve krivičnih dela maloletna lica (Ćirić, 2013: 327) i tada se, između ostalog, psihijatrijsko-psihološkom eksploracijom utvrđuje i stepen njihove duševne razvijenosti.

Na prikazani način zakonodavac je precizirao iz kojih se sve razloga može odrediti psihijatrijsko veštačenje, čime je jasno je omeđen delokrug veštaka psihijatra (Kovačević, 2000: 181). To treba poštovati u praksi, jer se pokazalo da ukoliko organ postupka ne precizira zadatke veštaku psihijatru, često dolazi do situacije da on „izade“ iz okvira svojih ovlašćenja, što može praviti i stručne i pravne probleme. Ovo se posebno odnosi na okolnosti kada veštak, mimo

zakonskih ovlašćenja, uđe u ocenu dokaza i utvrđivanje činjeničnog stanja, što nije retkost u nalazima veštaka. Na žalost, sudovi (ili drugi organa postupka) ovakve nalaze prihvataju kao validne i kao da se nije desilo da je veštak utvrđivao činjenice koje nisu u njegovoj komeptenciji, čime se, na poseban način, „ozakonjuje“ prekoračenje ovlašćenje veštaka psihijatra. No ovo nije kraj nepravilnostima koje se viđaju u sudskoj praksi. Naime, nekada sam organ postupka određenjem zadatka za veštake psihijatre, sam utiče da veštaci „uđu“ u ocenu dokaza i utvrđivanje činjeničnog stanja. O tome posedujem veći broj naredbi o psihijatrijskim veštačenjima, kojima se traži da se veštak odredi o tome da li je izjava okrivljenog, oštećenog ili svedoka verodostojna, što će reći istinita, čime se od veštaka traži da se opredeljuje o nečemu što nije u okviru njihovih komeptencija. Zbog toga treba insistirati da same naredbe za psihijatrijsko veštačenje ne smeju imati zadatke koji nisu u skladu sa zakonskim kompetencijama veštaka, jer ocena dokaza ne sme preći u ruke veštaka, niti se organ postupka, u tom domenu, ne sme „kriti“ preko nalaza i mišljenja veštaka psihijatra.

Doslednom primenom zakonske regulative o psihijatrijskim veštačenjima i njenim potencijalnim proširenjem u predloženim oblastima, izvođenje ovog dokaza ima svoje zakonsko opredeljenje i opravdanost, a time i svoj značaj u donošenju objektivne i zakonite pravne odluke.

3. PSIHIJATAR KAO STRUČNI SAVETNIK U KRIVIČNOM POSTUPKU

Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine je značajno izmenio krivični postupak u Srbiji. Među novim zakonskim rešenjima je i uvođenje novog subjekta u krivičnom postupku u formi stručnog savetnika. U suštini radi se o novom obliku učešća stručnih lica u krivičnom postupku, čija je aktivnost vezana za situacije kada je za utvrđivanje određenih činjenica potrebno posebno stručno znanje koje sud, tužilaštvo, odbrana i drugi učesnici postupka nemaju. Takođe, sama aktivnost stručnih savetnika direktno je vezana za dokaznu radnju veštačenja, jer je osnovni smisao angažovanja stručnih savetnika pružanje stručne pomoći strankama u postupku iz oblasti iz koje je sproveden dokaz veštačenjem. Drugim rečima, bez određenja veštačenja, nema ni osnova za uključjenje stručnih savetnika u krivični postupak.

U komparativnom sagledavanju krivičnoprocesnih zakonodavstava zemalja u našem regionu, Srbija je skoro jedina koja je uvela i drugi modalitet uključjenja stručnih lica, osim veštaka, u krivični postupak, angažovanjem stručnih savetnika u krivični postupak. Suštinski, ovakav iskorak je pozitivan, ali neka određenja, koja

se odnose i na psihijatre stručne savetnike, ne stvaraju uslove za pun kapacitet njihovog stručnog angažovanja, što će i biti deo daljih elaboracija u radu.

S obzirom da su psihijatrijska veštačenja čest dokaz u krivičnim postupcima, nastaje i pravna mogućnost da stranka angažuje psihijatra kao stručnog savetnika, u cilju pružanja stručne pomoći oko rasvetljavanje činjenica od značaja za stranku iz oblasti psihijatrije.

Zakonik o krivičnom postupku jasno uređuje način angažovanja stručnih savetnika, pa i onih psihijatrijske struke sadržinom članova 125⁴ i 126⁵ ovog zakonika.

Član 125 ZKP određuje ko može biti stručni savetnik i kako se uključuje u krivični postupak na sledeći način:

„Stručni savetnik je lice koje raspolaze stručnim znanjem iz oblasti u kojoj je određeno veštačenje.

Stranka može izabrati i punomoćjem ovlastiti stručnog savetnika kada organ postupka odredi veštačenje.

Okrivljeni ili oštećeni kao tužilac imaju pravo da organu postupka podnesu zahtev za postavljanje stručnog savetnika. Prilikom odlučivanja o zahtevu, shodno se primenjuju odredbe člana 59, člana 77 st.1 i 2, člana 114 st.3 i člana 116 st.1 do 3 ovog zakonika.

O žalbi protiv rešenja kojim je odbijen zahtev iz stava 3 ovog člana odlučuje sudija za prethodni postupak ili veće (član 21, stav 4)“.

O ovim zakonskim određenjima odlučuju pravnici i u suštinskom smislu odredbe iz ovog člana se ne dotiču stručnih aktivnosti stručnih savetnika u krivičnim postupcima, pa i stručnih savetnika psihijatara.

Članom 126 ZKP određuju se prava i obaveze stručnih savetnika, čime se stvara osnova za stručne radnje koje će preduzimati stručni savetnika i to je precizirano sledećim odredbama:

„Stručni savetnik ima pravo da bude obavešten o danu, času i mestu veštačenja i da prisustvuje veštačenju kojem imaju pravo da prisustvuju okrivljeni i njegov branilac, da u toku veštačenja pregleda spise i predmet veštačenja i predlaže veštaku preduzimanje određenih radnji, da daje primedbe na nalaz i mišljenje veštaka, da na glavnom pretresu postavlja pitanja veštaku i da bude ispitan o predmetu veštačenja.

---

⁴ Čl. 125 ZKP

⁵ Čl. 126 ZKP

Pre ispitivanja od stručnog savetnika će se zahtevati da položi zakletvu koja glasi: "Zaklinjem se da ću dati iskaz u skladu sa pravilima nauke ili veštine, savesno, nepristrasno i po svom najboljem znanju".

Stručni savetnik je dužan da punomoćje bez odlaganja podnese organu postupka, da stranci pruži pomoć stručno, savesno i blagovremeno, da ne zloupotrebljava svoja prava i da ne odugovlači postupak."

Dalja elaboracija ovih zakonskih postavki biće prezentovana sa stanovišta uloge psihijatra kao stručnog savetnika u krivičnom postupku.

Iako dominira mišljenje da psihijatar stručni savetnik treba da pruži stručnu pomoć samo stranci koja ga je angažovala, čini se da na ovu okolnost treba gledati šire. Naime, rasvetljavanjem određenih činjenica iz oblasti psihijatrije i predmeta veštačenja, stručni savetnik psihijatar pomaže i ostalim učesnicima u postupku da što bolje razumeju ove činjenice. Čini se da se u praksi ova okolnost nedovoljno razume od strane nekih učesnika u postupku, posebno kada je psihijatar kao stručni savetnik angažovan od strane odbrane, što je i najčešća situacija u sudnici. To nekada rezultira stavom zastupnika optužbe, a ne retko i suda, da je stručni savetnik psihijatar neka vrsta „viška“ ili smetnje u zamišljenom toku glavnog pretresa. Ovo posebno u situacijama kada je psihijatar angažovan kao stručni savetnik nakon okončanja istrage, odnosno kada se prvi put pojavljuje u postupku tek na glavnom pretresu. Mora se priznati da je neka vrsta odbojnog stava nekada i posledica naglašeno „navijačkog“ stava stručnog savetnika odbrane, a bez postojanja značajnijeg objektivnog utemeljenja, kada je veliko pitanje koliko i kako psihijatar stručni savetnik pomaže odbrani.

U kontekstu prethodnog, iako je ovaj procesni subjekt skoro deceniju predviđen zakonom, čini se da se sudije i tužioci još uvek nisu „navikli“ da neko kontroliše veštace iz oblasti psihijatrije, što generiše utisak da prema stručnom savetniku psihijatru postoji određeni animozitet. Na ovu kontrolnu ulogu psihijatra stručnog savetnika (vidi: Ćirić, Ćirić, 2017: 533-535) nisu se dovoljno navikli ni veštaci, koji čak nekada otvoreno negoduju na zakonom omogućeno stručno ispitivanje, do mere da ne žele da odgovore na pitanja stručnog savetnika koja su odobrena od strane suda.

Ključna prava stručnog savetnika, na osnovu kojih će optimalno pomagati stranci koja ga je angažovala da joj pruži stručnu pomoć oko pitanja iz oblasti psihijatrije ogledaju u sledećem:

- da daje predloge veštaku psihijatru za preduzimanje određenih radnji u postupku veštačenja;
- da daje primedbe na nalaz i mišljenje veštaka;

- da na glavnom pretresu postavlja pitanja veštaku i
- da bude ispitan o predmetu veštačenja.

Dobro napisano, pa se čini da obezbeđuje dobra prava stranci koja angažuje psihijatra stručnog savetnika. Međutim, postavlja se veliko pitanje da li je to stvarno tako?

Na žalost, mora se reći da stvarna situacija nije takva i da je stručni savetnik psihijatar u mnogim delovima sa značajno manje prava da stvori preduslove za potpuno adekvatno i kvalitetno obavljanje svoje uloge, posebno u odnosu na veštake psihijatere.

Treba znati da je osnovni preduslov svakog sudskog psihijatra (bilo veštaka ili stručnog savetnika) za kvalitetnu sudsko-psihijatrijske procenu postojanje mogućnosti da se obavi lege artis psihijatrijski pregled, kao i dodatna, neophodna ispitivanja. U tom delu je stručni savetnik psihijatar odbrane značajno onemogućen, kako zakonskim odredbama, a nekada i postupanjem organa postupka.

Naime, u priručniku za polaganje pravosudnog ispita (Grubač, 2014: 115) jasno se navodi da stručni savetnik može prisustvovati samo onom veštačenju kojem imaju prava da prisustvuju okrivljeni i njegovo branilac. Dalje se kaže da, u skladu sa čl. 300 stav 1, okrivljeni i branilac imaju pravo da u prethodnom postupku prisustvuju ispitivanju veštaka, ali ne i samom veštačenju. Takođe, oni ne mogu prisustvovati ni veštačenjima za koje je potrebno posmatranje i ispitivanje, veštačenjima koja se obavljaju u stručnim ustanovama ili državnim organima, što posledično važi i za stručnog savetnika. Drugim rečima, stručni savetnik psihijatar nema mogućnost da prisustvuje najvećem broju mogućih pregleda koja se veštače, a još manje imaju mogućnost da sami obave neophodne preglede i ispitivanja.

Sa stručne, psihijatrijske strane, postavlja se veliko pitanje kako će stručni savetnik, koji nije prisustvovao pregledu ili nije sam obavio pregled lica koje se veštači, kritički sagledavati nalaz i mišljenje veštaka, iznositi primedbe na nalaz i mišljenje, postavljati pitanja i na osnovu kojih stručnih kriterijuma, ako nije učestvovao u pregledu, može da bude ispitan o predmetu veštačenja.

U navedenom priručniku o tome, kao i o opštem položaju stručnog savetnika, čini se stoje kontradiktorne okolnosti. Naime, navodi se da je „razlika između veštaka i stručnog savetnika u tome što stručni savetnik ne podnosi nalaz i mišljenje, već samo ukazuje na nedostatke u nalazu i mišljenju veštaka“, a onda nastavlja „Stručni savetnik se ispituje o predmetu veštačenja i tada ima priliku da izloži svoj nalaz i mišljenje, ali njegov iskaz nema procesnu formu nalaza i mišljenja veštaka“. Ovo zadnje obrazlaže se time da „stručni savetnik u svojoj

zakletvi ne obećava da će tačno i potpuno izneti svoj nalaz i mišljenje, što treba tumačiti tako da nije dužan da u postupku iskazuje na štetu stranke koja ga je angažovala“.

Sa aspekta autora ovog rada u ovim okolnostima puno toga je sporno, nejasno, pa čak i međusobno suprotstavljeno, a u sudskoj praksi dosta nefunkcionalno, posmatrano sa stanovišta aktivnosti stručnog savetnika psihijatra.

Prvo, jasno je da se striktnom primenom ZKP, odredbe koje kazuju o tome kada stručni savetnik psihijatar može da prisustvuje pregledu lica koje se veštači značajno onemogućavaju ovog psihijatra da ostvari najbitniju pretpostavku za svoju aktivnost-pregled lica ili prisustvo pregledu. Možda to u drugim stručnim oblastima nije tako značajno, ali je u psihijatriji to elementarni stručni preduslov i za veštaka i za stručnog savetnika iz oblasti psihijatrije. Ako je jasno da se veštaku nalaže da obavi pregled lica koja se veštači i da bez toga nije u mogućnosti da odgovori na zadatke iz naredbe za veštačenje, jasno je i da psihijatar stručni savetnik bez pregleda ili prisustva pregledu svoju stručnu aktivnost neće moći da obavi na kvalitetan način. Time se umanjuje postojeća intencija za stvaranjem uslova za kvalitetan rad stručni lica u krivičnom postupku. Zbog toga i naše angažovanje u pravcu nalaženja načina da se psihijataru stručnom savetniku uvek mora obezbediti pravo da ili prisustvuje pregledu koji obavljaju veštaci ili da sam obavi pregled lica koje se veštači.

Evo i primera koji ilustruje ispravnost ovog stava. U postupku pred jednim višim sudom, pre angažovanja stručnih savetnika psihijatra i psihologa obavljena su tri veštačenja okrivljenog i oštećenog. Prema jednom nalazu ni okrivljeni ni oštećeni nisu imali značajnije psihičke smetnje (formulisano je da se ni kod jednog ne evidentiraju znaci duševnih bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili neke druge teže duševne poremećenosti). Drugim veštačenjem konstatovano je da je okrivljeni osoba sa znacima lake duševne zaostalosti (IQ ispod 70), a oštećeni lice granične inteligencije (IQ 70-80). Trećim veštačenjem utvrđeno je da je okrivljeni granične inteligencije, a oštećeni lako duševno zaostao. Zahtev odbrane bio je da se stručnim savetnicima omogući pregled okrivljenog (koji je bio u pritvoru) i oštećenog, ali je to sud odbio ceneći da je zahtev „nedozvoljiv“. Na pokušaj objašnjenja da bez pregleda nema elemenata za izjašnjenja stručnih savetnika o predmetu veštačenja, sud je odgovorio da stručni savetnici to mogu učiniti korišćenjem podataka iz postojećih veštačenja !!!

Drugo, u navedenom izvoru (Grubač, 2014: 115) navodi se da veštak daje nalaz i mišljenje, a stručni savetnik ne, već samo ukazuje na nedostatke u nalazu i mišljenju veštaka. Međutim, u daljem tekstu navodi se da stručni savetnik ima priliku da izloži svoj nalaz i mišljenje, ali taj iskaz nema procesnu formu nalaza

veštaka. Ovde se vraćamo na okolnost da je za kvalitetan stručni rad, pa i u svojstvu stručnog savetnika, psihijatra potrebno da ili može da pregleda lice koje se veštači ili da prisustvuje njegovom pregledu. Možda u nekim drugim stručnim oblastima stručnjak angažovan u svojstvu stručno savetnika može da uoči nepravilnosti u nalazu i mišljenju veštaka bez prisustva veštačenju, no u psihijatriji nije slučaj.

Sledeće, možemo mi iskaz stručnog savetnika zvati kako želimo (izjašnjenje, ispitivanje, mišljenje itd.). Međutim, kada se neki psihijatar izjašnjava o predmetu veštačenja (veštak ili stručni savetnik) to je nalaz i mišljenje, jer se u suštini daje stručnu procenu u odnosu na sva ona pitanja koja su navedena u naredbi za veštačenje. Samim tim, ako se stručni savetnik psihijatar izjašnjava u predmetu veštačenja, on treba da razmotri i da se prema pravilima struke i sudsko-psihijatrijske doktrine izjasni o svim onim pitanjima koja su predmet veštačenja i da snosi sve vrste odgovornosti i posledica za takvo izjašnjenje. Moj stav je da se pri izjašnjenju u predmetu veštačenja stručni savetnik psihijatar isključivo mora voditi principima sudsko-psihijatrijske doktrine i pravilima dobrog i etičkog kliničkog rada. Pri izjašnjenju o predmetu veštačenja stručni savetnik, po mom mišljenju, više ne može voditi računa da li daje iskaz koji je eventualno na štetu stranke koja ga je angažovala, već njegov iskaz mora biti tačan, potpun i nepristrasan. Ukoliko stranka ili njen zastupnik smatraju da će se stručnim mišljenjem savetnika njima naneti šteta, uvek postoji mogućnost da se stručni savetnik ne izjašnjava o predmetu veštačenja, već će samo dati primedbe na nalaz veštaka i/ili postavljati pitanja veštaku. Takođe, pravni zastupnik stranke treba da proceni da li će se odgovorima na pitanja koja se mogu postavljati stručnom savetniku od strane suda, druge stranke ili oštećenog može naneti šteta, kada je stručni savetnik obavezan da odgovori tačno, potpuno i nepristrasno, pa će i prema tome odlučiti da li će se savetnik izjasniti u odnosu na predmet veštačenja. Po skromnom mišljenju autora ovog rada (verovatno i zbog toga što nije pravnik po obrazovanju) izjašnjenje o predmetu veštačenja stručnog savetnika psihijatra treba da ima procesnu formu nalaza i mišljenja, naravno uz sva upozorenja koje, kao i veštak, treba da dobije. U tom smislu, to izjašnjenje mora biti tačno, potpuno, objektivno i nepristrasno, sa znanjem da je davanje lažnog nalaza krivično delo.

U našem pravnom sistemu već postoji zakonski modalitet u kome stručni konsultant stranke u postupku može dati nalaz i mišljenje, pa se postavlja pitanje zbog čega to nije primenljivo u krivičnom postupku. Naime, čl. 271 st. 2 Zakona o praničnom postupku⁶ (u daljem tekstu ZPP) to je omogućeno sledećom formulacijom: „Stranka može da angažuje stručnjaka ili drugog veštaka upisanog u registar

⁶ čl. 271 st. 2 Zakona o parničnom postupku Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“ br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020-u daljem tekstu ZPP

sudskih veštaka, koji će da sačini primedbe na dostavljeni nalaz i mišljenje ili nov nalaz i mišljenje u pisanom obliku. Na ročištu za glavnu raspravu sud može da ih pročita i da dozvoli tom licu da učestvuje u raspravi, postavljanjem pitanja ili davanjem objašnjenja“. Ovde su veštak i „stručni konsultant“ stranke slični procesni subjekti kao veštak i stručni savetnik u krivičnom postupku, s tim da izjašnjenje stručnog lica koje angažuje stranka u praničnom postupku ima procesnu vrednost nalaza i mišljenja, odnosno veštačenja.

Podizanjem „nivoa“ izjašnjenja stručnog savetnika, pa i psihijatra, promenio bi se i odnos suda prema tom iskazu, posebno i zbog činjenice da je stručni savetnik u obavezi da tačno i potpuno, objektivno i nepristrasno da stručnu procenu pitanja koja su vezana za predmet veštačenja. Tako bi sud bio u obavezi da jednako sagledava iznete stručne stavove i da ozbiljnim argumentima obrazloži zbog čega jedan nalaz prihvata, a drugi ne. U sadašnjoj situaciji i sa postojećom regulativom nisu retke situacije kada u je u presudama navedeno da sud ne prihvata izjašnjenje stručnog savetnika i to obrazlaže da je iskaz savetnika dat „u cilju umanjenja odgovornosti okrivljenog“. Na žalost, ovo smo često sretali u praksi, a da nakon ovakve formulacije u presudi nema ni jedne rečenice koja se odnosi na brojne i veoma stručno agrumentnovane primedbe stručnog savetnika na nalaz veštaka.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Među novinama koje je doneo Zakonik o krivičnom postupku RS iz 2011. godine su i one koje se odnose na stručna lica u krivičnom postupku, među kojima je i uvođenje novog procesnog subjekta u formi stručnog savetnika stranaka u postupku. Njihova aktivnost je neposredno povezana sa aktivnošću veštaka iz različitih oblasti, među kojima je i oblast (neuro) psihijatrije.

Ova novina u krivičnoprocesnom zakonodavstvu omogućava stručnu pomoć stranci koja angažuje stručnog savetnika u odnosu na okolnosti iz oblasti za koju je stručni savetnik osposobljen, čime doprinosi boljoj pripremi za učešće u krivičnom postupku, kao i bolje praćenje i sagledavanje okolnosti koje proizilaze iz prethodno obaljenih veštačenja.

Aktivnošću stručnih savetnika vrši i neposredna kontrola veštačenja, pa i onih iz oblasti psihijatrije, kao i mogućnost da se od strane većeg broja stručnjaka iz određene oblasti sagledaju i sudu prezentuju okolnosti i dokazi iz tih oblasti.

Sa druge strane, određenje zakonske norme, posebno posmatrano kroz prizmu praktičara sudskog psihijatra, ne omogućavaju obavaljanje svih aktivnosti koje su neophodne da bi psihijatri stručni savetnici u punom stručnom kapacitetu obavili aktivnost za koju su angažovani. Ovo se posebno odnosi na nedovoljno

jasne mogućnosti kada stručni savetnik psihijatar može prisustvovati pregledu lica koja se veštače, kao i činjenica da li mogu samostalno obaviti pregled tih lica. Navedene činjenice su od značaj jer je neposredni pregled tog lica osnovni „stručni alat“ psihijatra, na osnovu koga i nastaju pretpostavke za adekvatno i potpuno obavljanje aktivnosti stručnog savetnika.

Takođe, mišljenja sam da ima mesta za poboljšanje procesne verednosti iskaza stručnog savetnika u odnosu na predmet veštačenja, što se po aktuelnim pravnim shvatanjima ne može izjednačiti sa nalazom i mišljenjem veštaka.

Sve navedene okolnosti upućuju da je stručni savetnik onaj učesnik u krivičnom postupku od značaja za sagledavanje onih dokaza koji izlaze iz domena prava, da može doprinositi boljoj kontroli veštačenja, a potencijalno poboljšanje uslova za aktivnost stručnih savetnika može dodatno pomoći i stranci, ali i sudu, jer bi se objektivnije, kvalitetnije i sveobuhvatnije sagledale okolnosti iz oblasti psihijatrije.

Literatura:

- Ćirić, Z., Ćirić, M. (2017). *Mogućnost kontrole kvaliteta sudsko-psihijatrijskih veštačenja u krivičnim postupcima* u: S. Bejatović (ur.) *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle)-krivičnopravni aspekti*, 524-537, Zlatibor-Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i “INTERMEX” Boegrad.
- Ćirić, Z. (2013). *Sudska psihijatrija*. Niš: Pravni fakultet u Nišu.
- Grubač, M. (2014). *Krivično procesno pravo sa tekstom Zakonika o krivičnom postupku (šesto izdanje)*. Beograd: Projuris.
- Kovačević, R. (2000). *Forenzička psihijatrija*. Beograd: Pravni fakultet u Banjoj Luci.
- Stojanović, Z. (2006). *Komentar krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
- Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“ br.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019 i 27/2021-odluka US.
- Zakon o parničnom postupku Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“ br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020

EXPERT ADVISOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Ćirić dr Zoran, neuropsychiatrist

Summary: The new provisions of the criminal procedure legislation of the RS have brought certain changes and novelties about the role of psychiatrists in criminal proceedings. Namely, in addition to appearing in the status of a court expert, the current legal solutions also enable the direct involvement of psychiatrists in criminal proceedings in the capacity of an expert advisor.

In this way, preconditions have been created so that experts in the field of expertise can critically examine the expert's findings, which created preconditions for better professional control of expertise, confrontation of expert opinions, with the basic goal of providing the court with the most objective psychiatric truth in decision-making judgments.

The aim of this paper is to present the legal and practical position of psychiatrists as professional advisors in criminal proceedings, advantages and disadvantages, both in the legal solution and in practical work in individual court proceedings. The paper will also present some examples that will illustrate certain obstacles facing psychiatric counselors, both in providing professional assistance to the party that hired them, and in the most objective view of existing psychiatric circumstances in specific court proceedings.

The paper contains the personal view of the author on the current codes in this area, as well as experiences from engaging in specific criminal proceedings, with the basic goal of creating better conditions for those who make legal decisions to better assess the facts in the field of psychiatry and pass objective and expertly reasoned judgments.

Key words: psychiatric expertise, expert advisor, forensic psychiatry